

ÉRTEKEZÉSEK

A FILOZÓFIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

DR. FINÁCZY ERNŐ

OSZTÁLYTITKÁR.

IV. KÖTET. — 1. SZÁM.

ÁR=ADÓK ÉS RESIDUUM=ADÓK

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

IRTA

BALÁS KÁROLY

LEVELEZŐ TAG.

— Felolvasta a II. osztály 1930 december 9-én tartott ülésén. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1931.

301149

Pápa, 1931. Főiskolai könyvnyomda. (Felelős vezető: Nánik Pál.)

Ár-adók és residuum-adók.

Irta: Balás Károly levelező tag.

1. A közjövödelmek megszerzése tekintetében gyakorlatilag is elhatározó jelentőségű, tudományos elvi szempontból pedig szintén előljáró probléma az, vajjon a (termelési és fogyasztási) javak *árában* igyekezzünk-e koncentrálni az adókat, avagy lefejtsük-e azokat lehetőleg az árról és lehetőleg külön-külön az egyes tiszta jövedelmekből igyekezzünk kihasítani. A merkantilizmus századainak sok fogyasztási adója egyrészt, az általános jövedelmi adónak és e kérdések irodalmának kialakulása másrészt, mutatja az erre vonatkozó irányok keletkezését, erősödését és változását.

A XIX. század közepétől és a XX. század elején kétségtelenül a tiszta jövedelmeknek külön-külön való felkeresésre buzdító adópolitikai irány maradt felül az elmélet embereinél, de egyre inkább utat tört ez a gyakorlatban is. Az árak keletkezési stádiumaiba kapaszkodó fogyasztási és forgalmi adófajták felett, — mint legfeljebb szükséges, de lehetőleg elkerülendő rosszak felett, — többé-kevésbé pálcát tört az elmélet. Egyes — főleg fényüzési és nem fontos közszükségleti cikkekre vonatkozó — fogyasztási adók jogosságát hangsúlyozzák ugyan, de ez magában véve alárendelt jelentőségű dolog a szóbanforgó problémánál, mely abban áll, hogy az adók *oroszlánrészét* az *árakból* hasítsa-e ki az állam, mint a maga közjogi járadékát, avagy nyomon kövesse-e a külön jövedelmekké válás útjain ezeket a jószág-elemeket.

A huszadik század fejlődése során és főleg a világháború után az államháztartásokra egyre jobban ránehezedő súlypróbák azonban számos tiszteletreméltó pénzügyi és adópolitikai meggyőződésnek ellenére is a fogyasztási és

forgalmi adók arányának újabb megerősödéséhez vezettek. A növekedő szociális, katonai terhek, majd a háborúk s az azokat követő barbár békék következtében előállott költségvetési igények nem engedtek időt a habozásra.

A felvetett kérdés a pénzügyi theoretikust, de a mélyebb elméleti összefüggések átgondolására alkalmas gyakorlati pénzügyi embert, vagy politikust is a jövedelemkeletkezés és jövedelem-elosztás problémájával való összeshözöttégénél fogva kell, hogy érdekelje leginkább.

A modern jövedelemelosztás terén az adót az állam közjogi alapon megszerzett járadékának kell tekintenünk, melyet az adóalanyok jövedelmeiből sőt néha a törzsvagyományból, a maga közjogi parancsával hasít ki a maga számára. Az a kérdés most már, hogy az adónak, mint közjogi járadéknek milyen kialakítási útja a megfelelőbb általánosságban. Ha a különféle adófajták természetét helyesen akarjuk megítélni, tisztában kell lennünk azzal, hogy nem minden körülmények között és nem minden időszakban válnak be ugyanazok az adótipusok és hogy az egyes adótipusok megfelelőbb, vagy kevésbé megfelelő volta nem ezeknek a típusoknak abszolút belső értékétől függ, hanem a gazdasági életnek alakulásával és konjunktúráival változik az. Az adónak és fajtáinak ugyanis ezekhez az utóbbiakhoz kell alkalmazkodniok. Ennélfogva lehetséges dolog, hogy az általánosságban megfelelőbbnek látszó adótipusokkal szemben kivételeseknek tekinthető időszakokban és konjunktúrák között, — más adótipusok válnak be jobban.

Az adótipusok bevétele dolgaiban a két legfontosabb szempontnak, egyrészt az állam részére való elégséges adóhozadékok, másrészt pedig az állampolgárok jövedelemképződésének (vagyis anyagi boldogulásának) minél kisebb akadályozását kell tartanunk.

Hogy az adópolitika előrelátása a felvetett probléma szempontjából kellő tájékozódást szerezhessen, e végett egy nem csekély jelentőségű, alapvető megfigyelést is kell tennünk, amelyet pedig megtenni többnyire el szoktak mulasztani. Ez a megfigyelés az állami adójövedelemszerzésnek és a polgárok jövedelemelosztásának bizonyos egymáskö-

zötti kölcsönhatását, illetőleg ennek a kölcsönhatásnak főbb változatait és lehetőségeit van hivatva általánosságban átgondolni.

A modern pénzbeli jövedelemelosztásban a termelés eredményeit a piacon (esetleg a tőzsdén, vagy bárhol) értékesítő eladók árbevételét láttuk olyan kategóriának,¹ mely a modern pénzbeli jövedelemelosztás folyamatában a pénzösszegben megjelenő anyajövedelem jellegét viseli magán. Az árbevételekből vagyis az árösszegekből, tehát a termelés folyamatának elvégzése után a piacon (vagyis eladás céljából) először megjelenő jószágok eladásából befolyó pénzösszegekből hasadnak ki a modern társadalom többi jövedelemfajtái, akár közvetve, akár közvetlenül, mint aféle residuumok a bruttó árbevétellel szemben. Tehát a munkabér, a járadékok s köztük az állam közjogi járadéka, az adó is, valamint ebből marad meg a vállalkozó számára az ő tiszta nyeresége is.

2. A felvetett kérdés szempontjából nézve az adónak egyik fajtája az árösszegeket terheli meg s innen hasítja ki az állam közjogi járadékát, a másik pedig az árbevételektől különböző, többi jövedelemágakra, illetőleg a jövedelemágaknak a termelési költségek levonásával előálló residuumaira (földjáradék = haszonbér, kamat, munkabér, kereset és esetleg a tiszta vállalkozói nyereségre) nehezedik.

Az árösszegekben a gazdasági élet keresleti oldalának pénzbeli áldozatai vannak összegezve. Kifejezésre jut tehát bennük a közönség vételerejének — mondhatni — az egész nagysága. Azok a pénzösszegek és mondhatjuk pénzértékek, amelyek a többi jövedelemágak útján a föld, ház, tőketulajdonosoknak, a kereső munkásoknak és szabadfoglalkozásuaknak s végül tiszta nyereség alakjában a termelő vállalkozóknak jutnak osztályrészül, mind benne vannak vagy voltak már a különféle javakért eladóikhoz befolyt árössz-

¹ Lásd erről szerzőtől: Theorie der Einkommen- und der Zahlungsverteilung 1928. Wien Manz. A jövedelemelosztás főágai a kapitalizmus korában. Budapest, Eggenberger 1913. 656. l., Politikai Gazdaságtan, u. o. 1922. 2 kötet.

szegekben. A különféle jövedelemtipusok részletei így módon valamennyien az árösszegekből hasadnak ki. Azok az összegek tehát, amelyek a járadék, munkabér és tiszta nyereség összegei egy bizonyos időpontban, valamikor, egy másik időpontban, valamely árösszegeknek a részletei.

Ha tehát az árak keletkezésénél, vagyis akkor, amikor az emberek valamit eladnak, ragadja meg a Köz polgárainak szolgáltató (fizető) erejét, akkor (az összes gazdasági alanyok szolgáltató erejéhez viszonyítva) a legnagyobb szolgáltató (fizető) erőmennyiséget ragadja meg, vagyis ebben az esetben tehet szert a pénzértékben kifejezett aránylag legnagyobb adómennyiségre. A pénzösszegben kifejezésre jutó adótárgy-volumen is ebben a formában, t. i. az ár-összegek alakjában lehet a legnagyobb, mert minden egyéb jövedelem, mint adótárgy-összeg is innen hasad ki. Ezért a legkiadósabb adókká a forgalmi és fogyasztási adók tehetők.

E jelenség megfejtése abban kereshető, hogy az ár-bevételekre kivetett adókkal az állam közvetlenül a fizetési erőt ragadja meg s közvetlenül a fizetési összegekből kanyarítja el adó alakjában a maga részét akkor, amikor ezek a fizetési összegek felszínre kerülnek, mint a különböző javakért adott árak.

A modern államnak is fizetési hatalomra, vagyis pénzösszegekre van szüksége. A gazdasági életben pedig a legtöbb pénzösszeg a javak árai alakjában bujik elő a jogügyletek millióiban. A javak áaira, mint adóforrásra vadászó állam ilyen módon aránylag a legdúsabb és legközvetlenebb zsákmányt az árbevételekre kirótt adókkal ejtheti. Itt természetesen a legtágabb kategoriájára gondolunk az árbevételeknek, arra, mely mindenütt meg van, ahol akár fizikai termelési és fogyasztási jószágokért, akár immateriális vagyontárgyakért szerzünk pénzbevételeket. Akár a közönséges piaci, akár a tőzsdei legkülönbözőbb eladások lehetnek ekként alkalmas tárgyai az adók szóbanforgó fajtájának. (Főleg forgalmi és adásvétel alapján kirótt fogyasztási adók, de ezeken a szorosan vett adókon kívül tágabb értelemben és főleg a fogyasztási adókéhoz hasonló hatá-

suknál fogva idesorozhatók az u. n. állami jövedékek és pénzügyi monopóliumok is, bár ezek voltaképpen állami közüzemek jövedelmei.)

Amit az eddigiekben az imént mondtunk, az főleg a *reális* gazdasági életre vonatkozik, mely árösszegek ellenében reális termelést, a piacnak valóságos új használati javakkal való gazdagítását jelenti. Ebben a reálisnak nevezett gazdasági életben és tevékenységben természetesen az árak is reálisoknak mondhatók általában. Ha most már minden ár ilyen értelemben vett reális ár volna, vagy legalább is olyan volna az árak túlnyomó többsége a lényegtelen kivételekkel szemben, akkor könnyen lehetne egy olyan adónemre gondolni (valami olyan forgalmi adófélére), mely ha nem is tölthetné be hivatását, mint egyetlen adó, de következetesen és általánosan keresztülvéve az oroszlánrészt jelenthetné, hosszabb időszakokon át az adójövedelmek terén.

Gondolnunk kell azonban arra is, hogy a mindenkori pénzösszegekben igen nagy az elasticitás, így azokban a pénzösszegekben is, amelyek az ár-összegeket teszik ki és általában véve azokban a pénzösszegekben, amelyek az egyes adófizető polgárok jövedelmi összegeit alkotják. Ezek a pénzösszegek adott viszonyok között alkalmas módon növelhetők, inflálhatók, anélkül, hogy e pénzösszegnöveléssel, illetve inflálással párhuzamosan kellene megfelelő mennyiségű javaknak is termelődniök, megfelelő mennyiségű materiális áruknak a piacra jönniök és használat céljaira megoszolniok és rendelkezésre állaniok. (Pl. papírpénzkibocsátás, pusztán konjunkturális u. n. spekulációs nyereségek, lánckereskedelmi ártöbbletek stb. stb.) Tehát új pénzösszegek s egyúttal új jövedelmi összegek, új vételi erők, új árak keletkeznek, (hiszen lényegükben ezek többnyire valamilyenféle ártöbbletek) amelyek keletkezési forrása mondhatni egészségtelen és nem olyan mint az előbb reálisoknak mondott áraké és árösszegeké, mert velük párhuzamosan nem születnek új materiális javak, — de amelyek szintén és a reális árösszegektől meg nem különböztethető, ugyanolyan pénzösszegekből álló jövedelemössze-

gekké, fizetési hatalommá válnak, tehát amelyek szintén adóforrásokul jelentkeznek. A legnagyobb igazságtalanság volna most már az adóztató állam részéről ezeket az egészségtelenül, vagy kevésbé reálisan keletkezett jövedelemösszegeket, illetőleg ártöbbleteket kiereszteni az adóztatás alól és csupán — a többnyire jobban megfigyelhető és nyomon követhető — reális ár- és jövedelemösszeg-keletkezéseket ragadni meg.

3. A különböző természetű adótipusokat ezekből folyólag mostani tárgyunk szempontjából aszerint csoportosítjuk, amint egyrészt az árösszegben, avagy pedig másrészt a különféle jövedelemágaknak, vagy adóköteles hozadékmennyiségeknek összegeiben keresik és ragadják meg az adóforrást. Minthogy pedig az árbevétel bruttó összegétől különböző egyes jövedelemágak eredetileg többé-kevésbé valamennyien valamely árösszegből hasadtak ki, ezért valamennyien többé-kevésbé árösszegmaradványnak (residuumnak) is tekinthetők. A hozadéki adók során megadózott adóköteles hozadékok mint adóforrások is hasonló jellegűek, amennyiben vagy nem egyebek azok az egyes különvált jövedelemágaknál (kamat, földjáradék, tiszta nyereség), vagy pedig bizonyos termelési költségek levonásával előálló hozadékmaradványok azok, bár a gyakorlatban elnevezésük többnyire valamilyen adóköteles »tiszta jövedelem«. A főleg egyenes adóknak nevezett adók adóalapjainak tehát többé-kevésbé bizonyos residuum-jellegük van, a forgalmi és fogyasztási adóknak az ár teljes és csonkítatlan összegében szereplő adóalapjaival szemben. Ebben a tekintetben az u. n. általános jövedelemadó sem kivétel, mert az adóalapot, t. i. az u. n. adóköteles tiszta jövedelmet itt is különféle termelési, üzemi, stb. költségek, illetőleg bruttó jövedelemrészek levonásával előálló maradvány gyanánt számítják ki.

Röviden tehát a magunk céljaira ár-adók és residuum-adók között teszünk különbséget, értvén az előbbieket alatt főleg a forgalmi és fogyasztási adókat és a fogyasztási adókéhoz hasonló hatású pénzügyi monopóliumokat, az utóbbiak sorában pedig főként a jövedelmi és hozadéki adókat.

Az ár-adók rendszerénél az adók jellege és terhe *vég-eredményben* az adózók összességére nézve mint *termelési* (üzemi, megélhetési) *költség* érvényesül. Ezeknél tehát a *költség*-jelleg a kidomborodó, mely a javak árában, a lét-fenntartás költségeiben mint bennerejlő alkotórész érvényesül és hárítódik át ugyancsak termelési és megélhetési költség, vagy költségrész gyanánt.

A residuum-adók, minthogy az itteni adóalapok, vagyis a megadózott residuumok már leváltak a különféle termelt és fogyasztott javakért fizetett vagy kapott bruttó árösszegekről, jövedelemelosztásbeli és *átháríthatóság*beli szempontból lényegesen különböző természetűek. Ezt a különbözőséget több irányban lehetne jellemezni. Elegendő ezuttal azt hangsúlyozni, hogy a residuum-adók forrásai, illetőleg adóalapjai kevésbé elasticusak, tehát rendszerint sokkal merevebbek éppen residuum-természetüknél és az adóáthárításnak rendszerint nagyobb nehézségeinél fogva, adóalanyaik száma pedig jóval kevesebb általában, az ár-adók alanyainál. A residuum-adók rendszere (gondoljunk csak a modern jövedelmi és kereseti adókra) — oly viszonyok között, amikor az állam nagyon rá van szorulva bevételeinek fokozására, — csak kedvező gazdasági konjunkturák között lehet kielégítő hozamu, t. i. akkor, amikor a polgárok gazdálkodása általában és az adóalanyok tulnyomó többségénél számottevő tiszta jövedelmekkel feleslegekkel, nyereségekkel végződik.

Ha ellenben nem ilyenek a viszonyok amikor tiszta jövedelmek, tiszta vállalati nyereségek, félretett feleslegek általában és az adóalanyoknak elegendő többségénél nem mutathatók ki, akkor az állam kénytelen-kelletlen oly adóztatási fajtákra szorul, melyek ilyen kereseti, jövedelmi, illetőleg vállalkozási viszonyok mellett is, tehát a residuum-jövedelmek kedvezőtlen alakulásának időszakaiban is lehetőleg elegendő összegeket mozgósítanak az állampénztár felé. Ez pedig — természetesen bizonyos határok között — úgy vihető keresztül, hogy ha az adó a termelési és megélhetési költségek alkotórészeként és oldaláról, mint azoknak bizonyos többlete, — nem pedig a jövedelmi residuum-

moknak bizonyos elkanyarított hányadaként — jelentkezik (forgalmi, fogyasztási adó). Tehát mint *hozzáadás* a javak áraihoz, nem pedig mint *kivonás* a jövedelmi és kereseti maradványokból (residuumokból). A *jövedelmek* oldaláról ekként a *költségek* oldalára vivődik át az adóztatás súlya. A költség-eleme ugyanis állandóbb és több emberre kiterjedőbb eleme a modern gazdálkodásnak, mint a jövedelem s főleg a jövedelmi residuumok eleme. Mondhatjuk, hogy a költség-elem az általános alkotórésze az emberek gazdálkodásának és jövedelemeloszlásának. A jövedelmek eleme ezzel szemben szűkebb körű még ha a bruttó jövedelmeket nézzük is. Még szűkebb körű a bruttó-jövedelmek körén belül kialakuló residuum-jövedelmek esete. Ha tehát az állam a *költség* kategóriájához ragasztja az adót, mint — áthárítható vagy át nem hárítható — toldalékot sokkal több adóalanyt ragad meg, mint a residuumok megadóztatása esetében. Megragadja pedig ezeket az adóalanyokat az árfizetés pillanatában, tehát akkor, amikor ők maguk jönnek elő pénzüsszeggel a kezükben.

Szociális és adópolitikai szempontból fontos azután, hogy az ár-adók sokkal inkább a termelési költségek alkotórészeivé legyenek, mint egyoldalúan a tulajdonképeni megélhetési költségek alkotórészei (fogyasztási adók).

Minden országban bekövetkezhetnek olyan gazdálkodási viszonyok, amikor a kimutatható residuumok, tiszta jövedelmek hosszú időken át csökkennek. Ilyenkor a residuum-adók természetesen nem hozhatnak eleget. Az államnak ebben az esetben is kell valamiképen gondoskodnia magáról s ilyenkor az adóztatás terén való irányváltoztatás útja — a kincstár oldaláról nézve — abban kínálkozik, hogy inkább az árakban, közvetlen áralkotórészként, — a residuum-elemnél sokkal általánosabb és sokkal állandóbb költség-elem gyanánt — helyezkedjék el az adóteher. Már csak azért is, mert az árakba, — mint termelési és megélhetési költségekbe — így beledolgozott adónak valamilyen áthárítására sokkal inkább lehet számítani, mint a residuumokra kivetett adók áthárítására. Az előbb említett adóztatási mód tehát élni engedi valamiképp az adóalanyt akkor

is, amikor a hasonló adóteher a jövedelmekre és keresetekre kivette már megbuktatná őt, mert valóságos residuumokat és áthárítási lehetőségeket nem találván, deficitet eredményezne.

4. Az eddigiek nyomán további kérdések merülnek fel. Milyen lesz az ár-adók hozamának alakulása akkor, ha az árak csökkenő irányzatúak? Mennyiben adhatnak kárpótlást ebben az esetben az árakra nehezedő adók a residuum-adók kihagyásával szemben?

Az árak csökkenő tendenciája, az árak alkotórészeinek hasonló alakulását is jelenti az első tekintetre. A kérdés azonban nem ilyen egyszerű, mert eltekintve attól, hogy az árak egyes alkotórészeinek mennyiségi alakulása nem mindig arányos az általános áralakulással, — az ártendencia mellett még más körülmények fejlődésmódját is meg kell figyelnünk, hogy az árakhoz tapadó adójövedelem konkrét kialakulása szempontjából ítéletet alkothassunk.

Lehetnek ugyanis:

- a) növekvő árak növekvő csereforgalom mellett,
- b) csökkenő árak növekvő csereforgalom mellett,
- c) csökkenő árak csökkenő csereforgalom mellett és
- d) növekvő árak csökkenő csereforgalom mellett.

Általánosságban azt lehet mondani, hogy az ár-adók hozadékai a legjobban kell hogy növekedjenek az a) esetben (növekvő árak, — növekvő csereforgalom mellett). Ezután a b) vagy d) alatti eset következik (csökkenő árak növekvő, és növekvő árak csökkenő csereforgalom mellett), mégpedig aszerint, hogy melyik a nagyobb jelentőségű, vajjon az árak esése, vagy növekedése-e, avagy a forgalomnak csökkenő, vagy növekvő alakulása. A legkedvezőtlenebb eset az ár-adók hozamának alakulási lehetősége szempontjából a c) alatti (csökkenő árak — csökkenő csereforgalom).

Minket azonban elsősorban az a kérdés érdekel, hogy az összes adójövedelmek mikor alakulhatnak a legkedvezőbben, tehát az ebből a szempontból interdependens ár- és residuum-adók együttesen mikor adhatják meg az adóhozadéknak a mennyiségbeli optimumát. E célból tehát az

áradatak alakulási eshetőségei mellé még hozzá kell kombinálnunk az u. n. egyenes adók kivetési alapjául szolgáló bevételresiduumok (adóköteles tiszta jövedelmek, hozadékok, járadékok, nyereségfeleslegek stb.) alakulásának eshetőségeit. Emez adók kivetési rendszerének közös vonása — mint már jeleztük is, — hogy az adóztató felsőbbtség, illetőleg törvény valamennyinél feltételez, kiszámít vagy meghatároz az üzemi főkörülmények alakulásának bizonyos figyelembevételével bizonyos jövedelmet, hozadékot, nyereséget stb., amely bizonyos költségelemek levonása után adóalapul marad meg az állam oldaláról nézve. Ezért nevezhetők ezeknek az adóknak alapjai többé-kevésbé residuumoknak.

Az ár- és residuumadók együttes és összes hozameredményének alakulása tekintetében most már a fentebb felsorolt négy eshetőségnek a következő változatai lehetségesek:

- A) növekvő árak — növekvő csereforgalom
  - a) növekvő és b) csökkenő tiszta jövedelmek vagy residuumok mellett, —
- B) csökkenő árak — növekvő csereforgalom
  - a) növekvő és b) csökkenő tiszta jövedelmek, illetőleg residuumok mellett, —
- C) csökkenő árak — csökkenő csereforgalom
  - a) növekvő és b) csökkenő tiszta jövedelmek, illetőleg residuumok mellett és
- D) növekvő árak — csökkenő csereforgalom
  - a) növekvő és b) csökkenő tiszta jövedelmek, illetőleg residuumok mellett.

A legkedvezőbb együttes adóbevételi eshetőséget az A) a) eset jelenti (növekvő árak — növekvő csereforgalom, növekvő residuumok). A jövedelmi, illetőleg residuum-adók hozamcsökkenését azonban a legjobban egészíti ki az ár-adók oldaláról az A) b) eset (növekvő árak — növekvő csereforgalom, csökkenő residuumok mellett). B) a) eset a közgazdasági, illetőleg szociálpolitikai szempontból a legjobb helyzetet (csökkenő árak — növekvő csereforgalom, növekvő residuumok mellett) jelenti azonban az adózó ho-

zamkiegészítés eshetőségei a B) eseteinél aligha lesznek oly nagyok mint az A) eseteiben, mert B) a) esetét nézve, erősebb áreső tendencia mellett a tiszta vállalkozói nyereségek stb. aligha emelkedhetnek oly mértékben, mint a növekvő árak korszakában, B) b) esetében pedig (csökkenő árak — növekvő csereforgalom, csökkenő residuumok) az adóhozam kiegészítésének súlya már teljességgel csak a forgalom növekedésének nagyságán nyugszik.

Az együttes állambevételek szempontjából a C) b) eset jelenti a legrosszabb alakulást (csökkenő árak, csökkenő forgalom, csökkenő residuumok mellett), a C) a) alatti alakulásra pedig (csökkenő árak, csökkenő forgalom, növekvő tiszta jövedelmek, illetőleg residuumok mellett) általánosságban a legkisebb a valószínűség. D) b) eset (növekvő árak, csökkenő csereforgalom, csökkenő residuumok) kedvezőtlen közgazdasági alakulást, vagy esetleg a szociális nyomoruság felé való haladást jelent, mely állapotban az árnövekedés adóhozamnövelő tendenciáját két nagyon erő tényezőnek egymást sokszorozó hatása paralizálja, u. m. a csökkenő csereforgalom az ár-adók és a csökkenő residuumok a residuum adók oldalán. A hozamkiegészítés tehát akkor, amikor a csereforgalom és a residuumok csökkenése egyaránt jelentékeny, csak kétes sikerű lehet. D) a) esetében azonban (növekvő árak, csökkenő csereforgalom, növekvő residuumok mellett) a residuum adók oldaláról mutatkozhatnak jelentékenyebb kiegészítési lehetőségek. Attól függ ez természetesen, hogy milyen mértékű az árnövekedés és milyen a residuumnövekedés általában. Ha ugyanis az áremelkedés a viszonylag nagyobb arányú, akkor az ár-adók, ha ellenben a residuumnövekedés, akkor ezeknek az utóbbiaknak az oldaláról vannak meg a nagyobb hozamkiegészítési lehetőségek e két különböző típusú adók összhozamát illetőleg.

Eléggé világos az imént elmondottakból most már az is, hogy annak a kérdésnek az eldöntésénél, hogy az említett különböző, de egymás hatását kiegészítő adótípusok közül melyeket, mikor és milyen mértékben kell előtérbe tolni és kifejleszteni, igen nagy szerep jut a modern

konjunkturakutatásnak. A modern konjunkturakutatásnak kell ugyanis objektíve megállapítania és adatokkal dokumentálnia, hogy az árak, a csereforgalom nagysága, a jövedelmek, illetőleg az adóalapul szolgáló residuumok mikor milyen fejlődési irányt mutatnak úgy általánosságban, mint az egyes fontosabb tereken és kategoriákban. A konjunkturakutatásra vár ebből folyólag ezeknek a koefficienseknek a legközelebbi jövőre vonatkozó fejlődési irányát is megalapítani a lehetőség szerint. A modern adókörmánynak ily módon magának is részt kell vennie a konjunkturakutatás munkájában és az adóztatás, közelebbről nézve a gazdasági konjunkturák alakulásának következményeit levonó interdependens adóztatási módok minél helyesebb alkalmazhatása végett az *államháztartási konjunkturakutatást* is meg kell szereznie a saját céljaira.

5. Úgy gondolom, hogy a modern államok pénzügyei alakulásának a legújabb időszaka eléggé bebizonyította, máris, hogy akkor, amikor a gazdasági, politikai és főleg szociális terhektől roskadozó közköltségvetések még ingadozó válságos, vagy éppen lefelémenő gazdasági konjunkturákkal is találkozhatnak, a pénzügytannak az eddig szokásos felfogását a követendő adótípusokról bizonyos revízió alá kell vennie. Az ár-adók kivetni való mivoltáról táplált felfogás beleütközik a gyakorlati szükségességekbe. Az a nézet, amely — kétségtelenül sok helyes indokból — a jövedelemadót kívánta minél részletesebb kiépítésben, de egyszersmind lehetőleg minél kizárólagosabban is a közbevételek legalább is olyan legfőbb forrásává tenni, mely mellett a többieknek erősen háttérbe kell szorulniok, egyre foszladozóbb ideállá vált a gyakorlatban, különösen akkor, amikor a legújabb kor nagy politikai és szociális vonatkozású terhei zúdultak rá a modern adófizetők vállaira. Ha bizonyos optimizmussal a mai politikai, katonai stb. terheket időlegesenek tételezzük is fel, annál kevésbé gondolhatjuk ezt a modern szociálpolitikának igényeiről (társadalmi biztosítás, munkanélküliség stb., stb.). Le kell tenni tehát arról a gondolatról, hogy a modern államkincstáraknak belátható időn belül a residuum-adók elegendő

adóforrást nyújthassanak és hogy romboló következmények nélkül az ár-adók nyújtotta lehetőségeket széleskörűen kihasználniok ne kellene. A tanulság tehát az, hogy a modern pénzügyek fejlődése szükségessé teszi, hogy a két adótípus rendszeresen kiegészítse egymást. A kiegészítés lehetősége és módja azonban sokkal változóbb, sokkal nagyobb rugalmasságot, alkalmazkodást igényel — mondhatjuk tehát, hogy sokkal újszerűbb követelményekkel felépő —, mint ahogy azt eddig a pénzügytanok tanították és a pénzügyi adminisztrációk keresztül vinni tudták. A gazdasági konjunkturák alakulása szerint lehetnek ugyanis esetek, amikor aránylag csökkenő konjunkturák dacára az állambevételek szempontjából még elég kedvezően alakulhat az interdependens adótípusok valamelyik oldaláról az együttes adóhozam kiegészítése és megfordítva.

A mélypontot természetesen az jelenti az állampénztárra nézve, amikor kedvezőtlen konjunkturák mellett kedvezőtlenül alakulnak a két különböző típusú adórendszernek az adókiegészítésbeli eredményei is.

Ilyenkor a leginkább tévedés azt hinni, hogy pusztán államháztartási oldalról gyökeres javulást lehessen előidézni, mert ilyenkor jelent az ország gazdasági életében — különösen, ha az adótípusok interdependenciájának követelményei még kiépítve nincsenek — a tehernövelés már egyuttal konjunkturarontást és adóforrásgyöngítést is (pl. a fizetéscsökkenés széles rétegeknél majdnem kizárólag a fogyasztási és háztartási javakért kiadott vásárlóösszegek megcsökkentését jelenti, vagyis oly jövedelemcsökkentést, mely egyuttal a használati és háztartási javak forgalmának kisebbedését is jelenti, amely körülmény azután úgy a residuum, mint az ár-adóforrások oldalán mihamar érezteti hatását). Gyökeres javulás ilyenkor csak úgy lehetséges, ha a másik oldalon is állapotjavulás következik be. Amikor tehát pl. a jövedelmek vagy termékárak emelkednek, vagy legalább is a forgalom növekedik.

6. Az ár-adók és residuum-adók kölcsönhatásának helyes módon való kihasználni tudása lényegesen csökkenteni van hivatva úgy az államháztartás bevételszerzésének,

mint az adófizetésnek a nehézségeit. Tudni kell, hogy mikor melyik adótipust kell erősebben előtérbe tolni és tisztában kell lenni ezenkívül főleg az adóáthárítás természetével és lehetőségeivel. Ezek a követelmények másrészt azt is jelentik, hogy a kényelmes egyforma típusu és egyforma intenzitású adóztatási módok helyébe a gazdasági konjunkturák alakulásához alkalmazkodó oly adóztatási típusokat kell *előre* kidolgozni és készenlétbe helyezni, amelyek közül majd az egyik, majd a másik van hitvatva arra, hogy az állam számára a nagyobb és az erősebben kihasznált bevételi forrást alkossa. Ezentúl tehát jobban kell tudniok, illetve ismerniök az adókormányzatoknak, mint eddig: *a)* a nemzeti termelés és jövedelemelosztás alakulását és eltolódásait; *b)* az adóáthárítás eshetőségeit a jövedelemelosztás változásai és eltolódásai következtében; *c)* gyakorlatilag megállapítani és eltalálni ennek alapján, hogy milyen konjunkturák között, milyen adóztatási típusokat kell előtérbe tolni és intenzívebbé tenni és milyenneket nem erőltetni, vagy lecsökkenteni. Ha ugyanis a konjunkturák alakulásának meg nem felelően a helytelen adótipus keresztülvitelét, adófokozását, kihasználását makacsan erőltetjük, a megfelelőt pedig elmulasztjuk alkalmazni vagy eléggé kihasználni, ha az adóáthárításbeli lehetőségek mindenkor alakulásával össze nem egyeztethető adótipusokat erőltetünk stb., stb., akkor csak az adóforrásokat nyomorítjuk meg, tesszük tönkre, elégedetlenséget keltünk, szociális nehézségeket támasztunk anélkül, hogy a célbavett pénzügyi eredményt biztosítani is tudnók. Úgy járunk el, mint az az orvos, aki kelleténél jobban kinozza, de rosszul gyógyítja betegét. Súlyos időkben, tehát a gazdasági konjunkturák megromlásának, a fizetőképesség és jövedelmek hanyatlásának korszakában az adópolitikának az a feladata, hogy elegendő összegeket teremtsen elő a kincstár számára, nemcsak kvantitatively, hanem kvalitatíve is megnehezített feladattá válik. Ilyenkor ugyanis nem elegendő a megszokott mederben kifejtett nagyobb erőfeszítés, a rendszerint későn elkezdett kapkodó takarékoskodás, mely a könnyelmű gazdálkodásnak szinte rendszerinti utószimp-

tomája, hanem ilyenkor az *adóterhelés típusainak átváltására* is van szükség. Az adózóképesség talajának fokozódó kimerülése idejében ugyanis nemcsak azt kell kitapogatni, hogy hol vannak még teherfokozást elbíró jövedelmek (hiszen ezek száma csökken meg a legfeltűnőbbben), hanem azt is, hogy *mely árakba* dolgozhatók még bele megfelelő adórészletek. Vagyis közelebbről nézve: mely és micsoda minőségű forgalmi és fogyasztási cikkek azok, amelyek olyan társadalmi rétegek körében cirkulálnak, amely rétegek fizetőképessége és életstandardja még lehetségessé teszi ezeknek az ár-adóknak az elviselését. (Az elviselés lehetséges voltát ezután egyrészt az áthárítás lehetősége, másrészt az életstandard rugalmassági foka mutatja meg. A dúsabb életstandard általában véve rugalmasabb a szerényebbénél, ott tehát egy bizonyos fogyasztási, vagy használati tárgynak bizonyos megdrágulása még kevésbé jár a megdrágított cikkekről való lemondás következményével stb.) Ezeknek a feladatoknak megoldása azonban az ország gazdasági életének, a népesség szociális tagozódásának, jövedelmi, kereseti viszonyainak alapos ismeretét feltételezi. Különösen biztos szemmel kell látni itt a gazdasági konjunkturák mindenkor alakulásának hatását a különböző társadalmi rétegek és foglalkozásuk életstandardjára és fizetési képességére. Tisztában kell lenni az ár-adók áthárításának eshetőségeivel már csak azért is, hogy végeredményben az viselje az adót, akit azzal megterhelni akarunk. Az ár-adók hatásának megítélésénél és kitapasztalásánál tehát új beidegzésekre is van szükség a residuum-adók nyújtotta tapasztalatokkal szemben. Azt mondhatjuk, hogy itt komplikáltabb területen mozog az adóforrások és adóképesség kutatója. A residuum-adóknál ugyanis a gazdasági élet küzdelmében leszűrődött jövedelem és hozadékmaradványok várják, vagy nem várják az adókivetést, az ár-adóknak ellenben az ár, valamint az életmód és fizetési képesség konjunkturáinak nem a leszűrődés után, hanem azok kialakulása közben kell érvényesülniök. Ez utóbbiak körében tehát könnyebb tévedni a várható hatás tekintetében.

Súlyos időkben tehát ebből folyólag nagyobb ké-

pességű pénzügyi vezetésre is van szükségük az országoknak, mint akkor, amikor az állambevételek automatikus stabilitással teszik lehetségessé az állambevételi típusok változatlan fenntartását és bizony elég baj az illető országra nézve, ha pénzügyi vezetői az erre való képességgel nem rendelkeznek és a még kihasználható fizetési erejű forgalom kitapogatása helyett a megszokott adócsavarnak rossz helyen való fokozásával kísérleteznek.

A segítség, amikor a jövedelmi és hozadéki adók nem fokozhatók tovább, vagy bevételeik csökkenése fokozással meg nem állítható és ki nem egyenlíthető, — az adóztatási oldalról elsősorban csakis a még kihasználható fizetőképességnek közvetett adók útján való igénybevétele lehet az erre alkalmas anyagi helyzetű és életmódu társadalmi rétegek körében. Az u. n. egyenes adók útján kimutatható jövedelmi és hozadékbeli adóalapok ugyanis többnyire régen alkalmatlanok már az adófokozásra, akkor, amikor egyes társadalmi rétegek életstandardja fizető- és fogyasztóképessége még mindig rendelkezik bizonyos ár-adók szolgáltatására alkalmas rugalmassággal.

Félreértés kikerülése végett hangsúlyozzuk, hogy a most mondottak természetesen nem jelenthetik azt, mintha a rossz konjunktúrák dacára felfedezhető és kihasználható jövedelmi residuumokat ne kellene az adóztatásnak szintén fokozottan igénybe vennie. (Pl. egy fokozott, vagy rendkívüli tantième-adó esetleg a felosztásos rendszer alapján kiróva vagy hasonló fokozott vállalati vagy kartellnyereségi adó útján.)

A modern gazdasági élet szövevényei között számos ilyen jövedelem a kapitalisztikus és konjunkturális nyereségeknek csak igen nehezen megragadható fajtái közé tartozik, amely körülmény azt a követelményt támasztja ismét, hogy maguknak a residuum-adóknak is ki kell bővülniök új gyakorlati eljárási módokkal éppen ezeknek az új típusu nyereségfajtáknak a kitapogatására. Az ár-adóknak és residuum-adóknak a konjunktúrák alakulása szerint való, egymástól függő természete, továbbá azt hozza magával, hogy amikor az ár-adók forrásterülete kimerült már és leszállítá-

suk, vagy leszerelésük válik szükségessé, ellenben a jövedelmi residuumok területén bizonyos adóforrások megerősödnek, az adóztatásnak a residuumok erősebb kihasználása felé kell tájékozódnia. Az adóztatásnak ilyen utóbbi helyzetváltozása természetesen ismét a gazdasági konjunktúrák alakulásától függ. Pl. előfordulhat, hogy akár csökkenő, akár növekvő árak mellett a csereforgalom erősen megcsökkent, vagy árzuhanás mellett növekedett az meg és nem található többé olyan társadalmi rétegek, melyek életmódja, háztartása, költekezése, vagy üzemi beszerzései körében az ár-adók fejleszthetők volnának, sőt hozamuk visszafejlődik — ellenben a konjunktúráknak ilyen alakulása mellett, vagy ennek következtében egyes vállalkozó vagy hitelnyújtó kategóriák, szervezetek, kartellek, monopóliumok, illetőleg a mögöttük álló tulajdon- és nyereségrészesek jövedelemresiduumai duzzadnak meg [C) a), D) a)], illetőleg bizonyos körülmények között B) a) eseteiben].

7. Az eddig előadottakból mindenestre megfigyelhetjük azt, hogy ha kissé közelebbről vizsgáljuk azt a kérdést, vajjon az árra, vagy a residuumokra építsük-e rá az adóztatás főterheit, akkor nem egy új nézőpontra bukunk úgy az elméleti pénzügytan, mint a gyakorlati pénzügyi politika terén, még pedig éppen a modern államok jelenlegi államgazdasági gondjai során a lehető legaktuálisabb problémákra és gondokra.

Célunk ezúttal csupán az volt, hogy rámutassunk ezekre és hogy a problémakört az ár- és konjunktúraalakulás lehetőségei szerint bizonyos rendszer vázlatába foglalni próbáljuk. Már egy ilyen tág körvonalu vázlatféle is mutatja, hogy a mai pénzügyi kormányzás számára mennyire nem elegendők az eddigi elméleti és gyakorlati sablonok. Mutatja, hogy annak, aki komoly értelemben tarthat igényt arra, hogy az irányításra alkalmasnak mondják, mennyire ki kell emelkednie tudnia ezekből a sablonokból. Nem azért, mintha a pénzügytan és pénzügyi gyakorlat eddigi élményeiből leszűrt elvek nem bölcs és helyesen leszűrt tapasztalatokból sűrűsödtek volna össze a kialakult adóztatási sablonokká, amelyek nagy, vagy túlnyomó részét most

és előreláthatólag talán mindig alkalmazni kell, hanem azért, hogy a helyesen *nem* alkalmazhatóknak ebbeli természetét felismerje és helyükbe újakat tegyen. Hogy ott reformáljon és ott konzerváljon megnehezedett viszonyok között is, ahol szükséges.

Értekezésünknek a célja főleg az egymástól különböző, mondhatni ellentétes adótípusok interdependenciájának és e mellett az adófajták értékbeli viszonylagosságának, valamint annak a hangsúlyozása volt, hogy az egyes adófajtáknak ez a viszonylagosan nagyobb vagy kisebb értéke az általános közgazdasági konjunkturák változásának és alakulásának a függvénye.

Az adófajták értéke alatt ismét több szempontot gondolhatunk el. Így azt, hogy elegendő összegeket eredményezzenek a kincstár számára, hogy kellően kiméeljék, konzerválják és fejlődni engedjék az adóforrásokat, hogy megfelelők legyenek az adózó polgárok teherbíró képessége, kényelme, szociális nyugalma tekintetéből stb. Igen természetes, hogy ha szorosan vett államháztartási vonatkozásban beszélünk, az értékármnyalatok közül elsősorban a kincstár számára való elegendő hozam, valamint az adóforrások kellő kimélete és fenntartása jutnak maguktól értetődő alapulvételhez.

Minthogy tárgyunk szorosan összefügg a közgazdasági élet számos más kérdésével, ezeknek az összefüggő kérdéseknek a szemszögéből számos további kérdés és ellenvetés megvilágításának szüksége merülhetne fel, amelyek nem szoríthatók bele egy szerény méretekre utalt előadás keretébe, talán egyetlen kötetbe sem. Ezért készakarva kerülöm is kellett a rájuk való kitérést.

Csak egy pillanatra legyen szabad kivételt tennem ebben a tekintetben. Hangsúlyozni kívánom t. i. azt, hogy akkor, amikor az előtérbenyomuló adótípusok az árösszegeknek erősebb és önállóbb kihasználására rendezkednek be (szemben a residuumoknak legfőbb adóforrás gyanánt való igénybevételeivel), igen természetes dolog, hogy az adóforrások, az adózók és a háztartások védelmében és erőkonzerválásában fokozottabb szerephez kell, hogy jusson

a jogosulatlan drágítás ellen való küzdelemnek problémája is.

A pénzügyi problémák különben is rezultánsai és részei a közgazdaságiaknak. Így van ez az adóztatás kérdéseivel is. Minthogy pedig alig akad olyan ember, aki rövid földi élete alatt a gazdasági életnek mindeme területén saját tapasztalatai alapján az egyetemes szakember igényeivel léphessen fel, annak a synthesisnek a megszerzéséhez, amelyet a nemzetnek és államnak nagy kollektív érdekei az állami pénzügyek intézésénél megkívánnak, a tudomány segítségére is szükség van. Ezzel adva van egyúttal az elméletnek szerepe is: együtt kell haladnia a gyakorlattal, úgy a gazdasági politika, mint az adminisztráció terén. Különösen pedig azokon a még ki nem mélyített problémakörökön belül kell a közelebbi célkitűzéseket is az elméletnek magára vállalnia, amelyekben a megfelelőnek és használatónak bizonyult eljárások sablonjai a gyakorlatban sem alakultak még ki.